

“मगर ढुटको मानक लेखन २०५०” ले मगर समुदाय र मगर (ढुट) भाषालाई कहाँ पुऱ्याउला ? : एक टिप्पणी

✍ विष्णुकुमार सिङ्जाली

१. विषय प्रवेश :

नेपालमा सन् २००१ को जनगणना अनुसार ९२ वटा मातृभाषा पहिचान भएको छ (गुरुङ हर्क, सन् २००६, पे. ८७)। मगर ढुटको क्षेत्रको कुरा गर्दा, नेपालमा मगर जाति तेस्रो ठूलो जनसँख्या र आदिवासी जनजाति मध्ये पहिलो जनसँख्या भएको जाति हो जसको जनसँख्या १६,२२,४२१ र ७.१४ प्रतिशत छ (CBS 2001)। मगर भाषीहरूको संख्या ७,७०,११६ छ। तर यसमा मगर ढुट, र मगर खाम/पाङ छुट्टयाईएको छैन, काईके मगर भाषा बोल्नेहरू ७९४ छन्। मगर भाषा बोल्नेको जनसँख्या ३.३९ प्रतिशत हो भने कुल मगर जनसँख्याको ४७.५१ प्रतिशत हो। मगर भाषा मगरको कुल जनसँख्या १६,२२,४२१ मध्ये ७,७०,११६ अर्थात ४७.५१ प्रतिशतले मात्र बोल्दछन् (CBS, 2001) र बाँकी ५२.४९ प्रतिशत मगरहरू मातृभाषा बोल्न छोडीसके। यसले के देखाउँदछ भने यो मातृभाषा छिटो छिटो मृत्युको बाटोमा कुदिरहेको छ।

मगर ढुट भाषामा साहित्य आधुनिक लेखन थालेको धेरै समय भएको छैन। मगर ढुटमा लेख्ने कार्य वि.सं. २००७ सालमा प्रजातन्त्र आएपछि बल्ल शुरु भएको पाईन्छ। अँकुराउन लागेको लेखनलाई पञ्चायत रुपी सामान्ती ब्यवस्थाले मुना खाईदियो, आगो लाईदियो। पाल्पा निवासी अयोध्याप्रसाद प्रधानका मगर कुरा शिक्षा पुर्वाद्ध र मगर शब्द संग्रह उत्तरार्द्धको रुपमा वि.सं. १९९६ मा दुई पुस्तक प्रकाशित भएका थिए (यम सिञ्जाली, शोधमाला २०६२, पे ६९)। त्यसपछि बालकृष्ण पोखरेल (रुपावासी)ले वि.सं. २००९ सालमा “कानुङ लाम” नामक कविता संग्रह प्रकाशित गरेका थिए। त्यसपछि वि.सं. २०२०/२२ सालतिर आदिकविद्वय जीत बहादुर सिंजाली र स्व. रेखबहादुर थापाले मगर ढुटमा कविताहरू लेखेका थिए। तत्कालिन राज्य सत्ताको दमनले रेखबहादुर भारत पलायन भए भने, जीतबहादुर सिङ्जाली दाङ जिल्लामा लुक्न बाध्य भए।

मगर ढुट एउटा प्राचिन र जीवित भाषा हो। मगर ढुट भोट-बर्मेली परिवार भित्र परे पनि यस भाषाका आफ्नै विशेषताहरू छन्। यो भाषा प्राचिन भएको कारणबाट तत्कालिन आर्यहरूले बोल्ने संस्कृतमा पनि यसका धेरै शब्दहरू गएको र हाल प्रचलित खस नेपाली भाषामा पनि मगर भाषाका धेरै शब्दहरू गएका छन् भनेर धेरै विद्वानहरू स्वीकार गर्दछन्। अर्कोतर्फ यहाँका रैथाने आदिवासीका धेरै भाषाहरू संग पनि धेरै नजिकको सम्बन्ध देखिन्छ मगर ढुटको। हुन त विखण्डनवादीहरू

आकास र पातलको जस्तो फरक देखाउलान् तर समिप्यता बढी नै छ।

हाल मगर ढुट भाषामा पचास भन्दा बढी कविता संग्रह, दश भन्दा बढी कथा संग्रह, १० भन्दा बढी उपन्यास, निबन्ध संग्रह, हजारौ फुटकर साहित्यीक रचनाहरू प्रकाशित भएका छन्। तर रचना वा कृतीहरू अधिकांस देवानगरी लिपीमा लेखिएका छन्। तर लेखन प्रचलनहरू वा लेखनको व्याकरणमा एक रुपता पाईदैन अर्कोतर्फ वि.सं. २०५० सालमा काठमाडौंमा मगर विद्वानहरू तथा भाषाविज्ञ प्रा.डा. माधव पोखरेलको उपस्थितिमा वर्ण निर्धारण भएको पाईन्छ। सो वर्ण निर्धारण देवानगरी लिपीमा कसरी मगर भाषालाई लेख्ने भन्ने छलफल भएको थियो न कि छुट्टै लिपी वा अक्षरीक लिपीको बारेमा थिएन। यस कार्यशाला गोष्ठीले मगर भाषा लेखनलाई नयाँ ढंगबाट अगाडी बढाउने प्रयाश गरेको पाईन्छ। तर देवानरी लिपीमा लेख्दा यसले भन अन्वोल थप्यो। यस कारण यहाँ छलफल गर्न लागिएको विषय वस्तु के हो भने हालमा मगर ढुटमा लेखन विधी प्रयोग गरिएको छ, यसले मगर समुदाय, मगर (ढुट) भाषा र आउँदा मगर पिढीलाई कहाँ पुऱ्याउला भन्ने चर्चा हो।

२. मगर ढुटको वर्ण पहिचान र मानक लेखन

मगर ढुट (भाषा)को २०५० सालमा सम्पन्न “वर्णमाला पहिचान गोष्ठी” ले १२ वटा स्वर (vowels) र ३२ वटा व्यञ्जन (Consonant) वर्ण निर्धारण गरेको छ। त्यही वर्णको आधारमा मगर ढुटको साहित्यीक लेखन भईरहेको छ (लोकबहादुर थापामगर, नारायण तारुङमगर, मगर ढुट (भाषा) को मानक लेखन २०६४, काठमाडौं पृ. १)। यस अर्थमा मगर ढुटको मानक निर्धारण २०५० सालमा भएको देखिन्छ। त्यतिबेला त्रि.वि.वि. किर्तिपुर भाषा विज्ञान विभागका भाषाशास्त्री र तत्कालिन मगर विद्वानहरूको उपस्थिति देखिन्छ। मगरहरूको छुट्टै लिपि अस्तित्वलाई महत्व नदिई देवानगरी लिपीमा नै लेख्ने हो भने देवानगरी लिपीका वर्णहरूले के मगर भाषालाई प्रतिनिधित्व गर्न सक्दैन ? भन्ने प्रश्न उठ्छ तर देवानगरी लिपी भन्दा फरक मगर ढुटमा महाप्राण स्वर रहेको छ, यसलाई लेख्न सुभाईएको मानक (तल थोप्ली) अक्षर मुनी (.) थोप्लो पनि सर्वसम्मत छैन, यसलाई दक्षिण एसियाका भाषाहरूमा माहाप्राण नपढी “अ” को उच्चारण गर्ने गरिन्छ। फेरी त्यही अक्षर मुनी थोप्लो (.) राख्ने संकेतले मगर र राजवंसी मातृभाषामा माहाप्राण जनाउने, त्यही चिन्हले बाहिड रईमा भाषामा गोलीत ईकार, मेवाहाङ (राई) भाषामा अगोलीत उकार र हेल्मो भाषामा लामो विसर्ग जनाउन सुभाब दिईएको छ।

मगर ढुट (भाषा)को २०५० सालमा सम्पन्न “वर्णमाला पहिचान गोष्ठी” सुभाएका मगर ढुट लेखनमा प्रयोग हुने वर्णहरू निम्न अनुसार छन्।

(क) स्वर वर्ण

मगर (ढुट) भाषामा जम्मा ६ वटा स्वर वर्णहरू हुन्छन् जुन निम्न अनुसार छन्। यी ६ वटा स्वर वर्ण वाहेक अरु आउने स्वर वर्णहरू द्विस्वर (Diphthong) भएकोले मगर (ढुट) भाषा प्रतिनिधित्व गर्न देवानागरीको सबै स्वर वर्ण उल्लेख गरिरहन जरुरी पर्दैन।

अ	आ	ई	ऊ	ए	ओ
()	(ा)	(ि)	(ू)	(े)	(ो)

मगर (ढूट) भाषामा ऐ लेख्नु परेमा यस अ+ई = ऐ ([ै]), औ लेख्नु परेमा अ+ऊ = औ बाट काम चलाईन्छ। यो द्वि-स्वर (Diphthong) भएकोले यसलाई छुट्टै मानक लिपि आवश्यक पढैन।

(ख) नयाँ स्वर वर्ण/माहाप्राण स्वरवर्ण

अ/अह आ/आह ई (ईह) ए/(एह) ओ/ओह

(ग) व्यञ्जन वर्ण

मगर (ढूट) भाषामा जम्मा ३२ वटा व्यञ्जन वर्ण पहिचान गरिएको छ। ति निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

क	ख	ग	घ	ङ	ङ/ङह
च	छ	ज	झ		
ट	ठ	ड	ढ	न	न/नह
प	फ	ब	भ	म	म/मह
य	य/यह	र	र/रह	ल	ल/लह
व	व/वह	स	ह		

मगर ढूटको मानक लेखनमा लेख्दा, देवानगरी लिपीमा रहेका स्वरवर्णहरू इ (i), उ (u), ऐ ([ै]), औ ([ौ]), अं ([ं]) अ : (:) र व्यञ्जन वर्णहरू (ज, ण, त थ द, ध, क्ष ञ, ञ) वर्णहरू आवश्यक पढैनन्। बरु माहाप्राण जोडीएका (ङ/ङह न/नह म/मह य/यह र/रह ल/लह व/वह) व्यञ्जन वर्ण छ। वास्तवमा माहाप्राण जोडीएका वर्णहरू मगर ढूट वा यसको समिप्य र राख्ने भाषाहरू बोल्ने बाहेक अरुलाई सहि उच्चारण गर्न भने गाहरो छ, अभ्यास जरुरी पर्दछ।

(घ) आधा अक्षर लेखन

मगर ढूटका व्यञ्जन (alphabets) लाई आधा अक्षरको रूपमा लेख्दा, देवानगरीमा जस्तो आधा नलेखेर सग्लो अक्षर नै लेखेर खुट्टा काट्ने () गरिन्छ, जस्तै : क ख ग घ ङ इ इह आदि।

(ङ) अनुनासिकता :

नाक र मुखबाट दुवै स्थानबाट सास बाहिर निस्केर उच्चारण हुने अक्षर अनुनासिक (नाके) हो। मगर ढूटमा यस्तो अक्षरलाई चन्द्रविन्दु चिन्ह ([ँ]) राखेर लेख्नु पर्दछ। जस्तै : अँ आँ ईँ ऊँ एँ ओँ।

यसरी मगर ढूटको मानक लेखनमा देवानगरी लिपी प्रयोग गरिन्छ तर देवानगरी लिपीमा प्रयोग गरिने चिन्हहरू (f, u, [ै], [ौ], [ं]) जस्ता द्विस्वर, आधा अक्षर लेखन प्रयोग गरिँदैन भने माहाप्राण जनाउन अक्षर मुनी थोप्लो (.) लेख्ने गरिन्छ।

३. मगर समुदायको चिन्ता र छलफलको विषय:

मगरहरूको छुट्टै लिपि अस्तित्वलाई महत्व नदिई देवानगरी लिपीमा नै लेख्ने हो भने देवानगरी लिपीका वर्णहरूले के मगर भाषालाई प्रतिनिधित्व गर्न सक्दैन ? यस बारे खोज अनुसन्धान गर्नु र व्यवहारिकता हेर्नु जरुरी छ। वर्णमाला पहिचान गोष्ठी २०५० मा निर्धारित हुबहु लेखनले मगर ढूट र मगर समुदायलाई कता पुऱ्याउला भन्ने कुरामा निम्न चिन्ता र छलफलको विषय उठ्न सक्दछ :

(क) यस्तो लेखनले वर्तमान व्यस्त समयमा देवानगरीमा नेपाली जान्ने मानिसले कसरी मगर भाषा बुझ्छ होला। अवस्य पनि सहि उच्चारण हुन गाहरो हुन्छ, अर्कोतर्फ त्यो मानिसले मगर ढूट पढ्न छुट्टै अभ्यास गर्न जरुरी रहन्छ। यस्तो व्यस्तताको युगमा कसले दुःख गर्ला ? यसले गर्दा मगर ढूट मर्दै जाने सम्भावना बढी छ।

(ख) मगर ढूटमा पनि ह्रस्व दिर्घका शब्दहरू उच्चारण हुन्छ (जस्तै: कूट, हुट, जिम्के आदि) मगर ढूटमा ईकार र उकार लामो (दीर्घ) सबै ठाउँमा गरिँदैन। यसले सबैलाई दिर्घीकरण गर्दा मगर ढूटको लवजको मौलिकतामा फरक पर्दै जान सक्दछ। यद्यपी ह्रस्व वा दिर्घ लेख्दा कुनै फरक नपर्ने पनि।

(ग) नेपाली देवानगरी लिपीमा प्रयोग गरिने द्विस्वर (Diphthong) हरु पनि प्रयोग नगर्दा सहि उच्चारण हुन सक्दैन। हुन त खस नेपाली भाषा विज्ञ विद्वान कृष्ण प्रसाद पराजुली पनि खस नेपाली देवानगरीमा माथी मगर ढूटमा उल्लेख गरिएको जस्तै ६ वटा स्वर वर्ण भएको उल्लेख गरेका छन् त्यस्तै गरि ज, ण, क्ष, ञ, ञ जस्ता व्यञ्जन वर्णहरूको आवश्यकता देखेका छैनन र नयाँ वर्णमालाको आवश्यकता महशुस गरेका छन् (राफो रचना मिठो नेपाली, पच्चीसौं संस्करण २०६१, काठमाडौं पे. १३६ र १३७) तर पनि खस नेपाली भाषामा लेख्य रूपमा आईसकेको छ। जब सम्म देवानगरी लिपीमा सुधार हुँदैन मगर ढूटले मात्र सो कार्य गरेर मगर ढूटलाई उँधो भान्नै कार्य हुन्छ कि ?

(घ) अर्कोतर्फ मगर भाषामा माहाप्राण (breathy) उच्चारण जनाउन तल थोप्ली सुभाब दिईएको छ। वास्तवमा देवानगरी लिपीमा पनि तल थोप्लीको प्रचलन धेरै पहिलेदेखि हराईसकेको छ, किनकि यसले बुभन गाहरो बनाएको थियो यस्तो अवस्थामा यसको प्रयोगले भुक्कीने र सही उच्चारण नहुने निश्चित छ। अर्कोतर्फ अन्तराष्ट्रिय मान्यता माहाप्राण जनाउन तल थोप्ली दिने हो भने दुई वटा दिनुपर्दछ। एक तल थोप्लीले माहाप्राण जनाउँदैन। फेरी त्यही अक्षर मुनी थोप्लो (.) राख्ने संकेतले मगर र राजवंसी मातृभाषामा माहाप्राण जनाउने, त्यही चिन्हले बाहिड राईमा भाषामा गोलीत ईकार, मेवाहाड (राई) भाषामा अगोलीत उकार र हेल्मो भाषामा लामो विसर्ग जनाउने सुभाब दिईएको छ। यसले के शंका जन्माएको छ भने मगर ढूट लेखनको सुभाब हाम्रो मातृभाषा कसैको प्रयोगशालाको गीन्ती पीग त होईन ?

(ङ) देवानगरी लिपीमा प्रयोग गरिने आधा अक्षरहरू मगर ढूटमा मात्रै नलेख्दा, प्रचलित लेखन विधी भन्दा फरक परेको कारणबाट अमिल्दो देखिन आउँदछ।

(च) यी यस्ता कारणहरूबाट मगर ढूट लेख्ने र पढ्ने मगर समुदायलाई आधुनिक नेपालमा प्रतिस्पर्धा गर्न भाषाको मानक लेखनकै कारणबाट अप्ठ्यारो पर्ने देखिन्छ, नेपालका सरकारी जागिर खान खोज्ने मगर विद्यार्थीहरूलाई त यसले टाउको उठाउन दिँदैन किन भने उसको खस नेपालीको हिज्जे खतम बनाउँदछ। उसको आफ्नो लेखन कला विकास गर्न सक्दैन। यसले कसलाई सहयोग गर्दछ कुन्ती ? एकपटक सोच्ने हो कि ?

(छ) केही अध्ययनहरूबाट के देखिएको छ भने मगर ढूटका साहित्यहरू देवानगरी लिपीमा “वर्णमाला पहिचान गोष्ठी २०५०” बमोजीम लेखिएका कारण खस नेपाली भाषामा पारंगत भएका पाठकहरूलाई बुभन गाहरो भएकोले विक्रितरण हुन नसकेको पनि देखाएको छ। यसमा पनि केही सोच्ने हो कि ?

(ज) मगर ढूट लेखनमा एउटा छुट्टै “अक्खारीक” लिपि सुभाईको छ (एम.एस. थापामगर, प्राचिन मगर र अक्खा लिपि २०४९, काठमाडौं)। सो लिपीमा पनि देवानगरी लेखन विधी सँग धेरै समिप्यता राखेको छ। यस लिपीलाई भाषाशास्त्रीहरू ब्रम्ही लिपी पनि भन्दछन्। हुन त मगरहरू यस क्षेत्रका प्राचिन वासिन्दा

भएको नाताले यो लिपी विगतमा प्रयोग गरिएको हुनुपर्दछ। यसको सत्य तथ्य र वैज्ञानिकता के हो भन्ने कुरा अनुसन्धानको कसीमा राखेर हेरिएको छैन। मगर विद्वानहरू, नेताहरू फुटको भुमरीमा फसेका छन्, यस्ता कुराहरूको अध्ययनमा चासो देखाउन सकेका छैनन्।

(भ) वर्तमान लेखन विधिले मगर खाम/पाङ, काईके मगर र मगर हुट भाषाबीचमा समिप्यता ल्याउन सक्दैन। मगर हुटको लेखन विधी केही सुधार गर्ने हो भने यी तीन वटा मगर भाषाको एउटै शब्दकोश र व्याकरण बनाउन सकिन्छ, जसले मगर जातिको फुटलाई बचाउँदछ। अर्कोतर्फ नेपालमा देखिएको अन्ध जातिवादलाई हटाएर सह-अस्तित्वको भावना विकास गर्न मद्दत गर्दछ। हुन त फुटको राजनिती गरी व्यक्तिगत स्वार्थ लिने मानिस वा समुहलाई यस्ता कुराहरू नपचन सक्दछ। तर पनि वास्तविकता हो “सयौं थुङ्गा फुलका माला हामी नेपाली”।

(ज) यी आदि कारणबाट अब मगर हुटका बक्ता अविभावकले आफ्ना बच्चाहरूलाई अहिलेका प्रतिस्पर्धात्मक युगमा वर्तमान लेखन विधी सिकाउने कि नसिकाउने दोधारमा छन्। किनभने यसले नेपालमा प्रतिस्पर्धामा जान गाहरो बनाएको छ।

४. सारांश र सुभाब

मगर भाषा मगरको कुल जनसँख्या १६,२२,४२१ मध्ये ७,७०,११६ अर्थात ४७.५१ प्रतिशतले मात्र बोल्दछन् (CBS, 2001) र बाँकी ५२.४९ प्रतिशत मगरहरू मातृभाषा बोल्न छोडीसके। यसले के देखाउँदछ भने यो मातृभाषा छिटो छिटो मृत्युको बाटोमा कुदिरहेको छ। यसले गर्दा मगर भाषाको लेखन देवानगरी लिपी जान्ने जो सुकैले पनि सहि उच्चारण गर्न सकिने गरि लेखिनु पर्दछ। अन्यथा मगर भाषा प्रतिस्पर्धामा जान सक्दैन। यद्यपी मगरमा त्यस्तो हुन सकेको छैन। अवस्य मगर भाषा अरु भन्दा छुट्टै हो तर हामी छुट्टै हुन आफ्नो कान काटेर छुट्टै स्वरुपको हुनु हुँदैन।

हुन त विगत देखि वर्तमान सम्म फुटको राजनिती, दमन भेलेका मगर जाति अहिले पनि फेरी एउटा भुमरीमा फसाईएको छ, सिमित व्यक्ति र समुहको स्वार्थबाट। सायद, समयमा नै पौडी नखेल्ने हो भने त्यो भुमरीबाट उम्कीन गाहरो छ, मगरहरू भन्नु भासिने खतरा छ। यस अर्थमा मगर हुट भाषाको लेखनलाई व्यापक छलफल गरेर, खोज अनुसन्धान गरेर सुधार गर्नुपर्दछ। हामी “कागले कान लग्यो भनेर कागको पछि कुदने होईन आफ्नो कान छाम्ने” गर्नुपर्नो। अर्कोतर्फ भाषा विज्ञान सामाजिक विग्यान भएकोले यो परिवर्तनशिल छ।

यस छलफलका आधारमा मगर हुट लेखन कार्यलाई सम सामायिक बनाउन र मगर हुटको प्रचार प्रसार तथा बोधगम्य बनाउन निम्न सुभाब प्रस्तुत गर्न सकिन्छ।

(क) मगर हुट लेखनमा खोज अध्ययन जरुरी छ। यसमा मगर विद्वानहरू लाग्नु पर्दछ। मगर भाषाको वर्ण, शब्द र वाक्य मानकिकरणमा अझ व्यापक बहस र खोज अनुसन्धान बढाउनु जरुरी छ। कसैले कागले कान लग्यो भन्दैमा कागको पछि कुदनु हुँदैन।

(ख) मगर हुट देवानगरी लिपीमा लेख्दा त्यहाँ प्रचलनमा रहेका आधा अक्षरहरूको प्रयोग गरेमा सर्वसाधारणलाई बुझ्न सजिलो हुन सक्दछ। जस्तै : राक्के, ह्वास्के, च्याक्के आदि।

(ग) माहाप्राण लेख्दा आधा अक्षर र ह लेखेर काम चलाउन सकिन्छ। जस्तै : ल्हा, म्हें, मिन्हाँ आदि। यदि वैज्ञानिक रूपमा लेख्ने हो भने एक तल थोप्लीको सट्टामा दुई तल थोप्ली लेख्नु उचित हुन सक्दछ।

(घ) मगर हुट बोल्दाको उच्चारणमा ईकार र ऊकार सबै लामो स्वर (दीर्घ) हुँदैन। जस्तो : बोल्दा चिउ, हुट, कुट भनिन्छ न कि चीउ, हूट, कूट भनिदैन। यसले गर्दा मगर हुटको उच्चारणमा ङस्व पनि छ। अर्कोतर्फ मीमीक उच्चारण गर्दा मीमीक हुन्छ, पहिलो मात्रा ङस्व र दोस्रो दीर्घ उच्चारण भएको हुन्छ। मगर हुटमा उकार लेख्दा दीर्घ (ू) लेख्दा, मगर हुटमा अत्याधीक हलन्त पनि आउने हुँदा भुक्किने सम्भावना बढी छ। यसले गर्दा हलन्त अक्षर आएको ठाउँको अगाडी पछाडी ङस्व उकार (ु) को प्रयोग भएमा लेखाई सुन्दर देखिन सक्दछ। भाषा लेखनको सुन्दरता कायम राख्न र सही उच्चारण गर्न आवश्यकता अनुसार ङस्व र दीर्घ दुवैको प्रयोग गर्नु उचित होला। तर यसलाई कडा नियम बनाउनु चाहिँ हुँदैन। किन भने मगर हुटमा ङस्व दिर्घ जे लेखे पनि अर्थमा फरक पाँदैन।

(ङ) मगर हुटमा “ञ” बर्णको बारेमा खोज अनुसन्धान गर्नुपर्दछ। “ञाभु, ञान्च” आदिको लेखनमा याँभु, यान्च आदि लेख्न सकेपनि सहि उच्चारण हुँदैन (थापा, २०४९, पे. ४८)। अर्कोतर्फ मगर भाषा सँग समिप्य राख्ने अरु भोट बर्मेली भाषामा पनि यसको महत्व छ।

(च) देवानगरी लिपीमा चलाईएको द्विस्वर (diphthong) पनि आवश्यकता अनुसार चलाउनु उचित हुनसक्दछ। यसले देवानगरी लिपी जान्ने सर्वसाधारणलाई मगर हुट बुझ्न सजिलो हुन सक्दछ।

(छ) मगर भाषामा अनावस्यक मानिएका देवानगरीका बर्णहरू (ञ, ण, त थ द, ध, क्ष ञ, ज) पनि आगन्तुक शब्दहरूमा प्रयोग गर्दा उचित हुन सक्दछ। तर मगर हुटको मौलिक शब्दमा प्रयोग गर्नु हुँदैन।

(ज) मगर हुट छुट्टै भाषा भएकोले यसलाई पनि मगर समुदायमा प्रचलित “अखारीक” लिपीमा लेख्दै जानु पर्दछ। तर सो भन्दा अघि यसलाई पनि ब्यापक छलफल, खोजअनुसन्धान गरि मगर समुदायमा रहेका तीन भाषाहरू (मगर हुट, मगर खाम/पाङ र मगर काईके)मा भएको ध्वनी वा बर्णहरूलाई समेट्ने गरि सुधार गर्नु जरुरी छ, अनि यसको प्रचार प्रसार। यसको लागि मगर समुदाय सबै लाग्नुपर्दछ।

अन्तमा

मगर (हुट) भाषा मगर जातिको मौलिक संस्कृती हो। यो राज्यको सम्पती हो। त्यसैले यसलाई बचाई राख्न हामी सबैको कर्तव्य हो। यसको लागि मगर हुट भाषाको प्रयोग रुपम लेखन पद्दतिलाई सरल र सबैले बुझ्न सक्ने बनाउनु पर्दछ। देवानगरी लिपी मगर हुट लेख्दा त्यसको नियम मानेर भाषाको कसरी सहि उच्चारण गर्न गराउन सकिन्छ र कसरी बचाउन तथा प्रतिस्पर्धामा लैजान सकिन्छ भन्ने कुरामा सचेत हुनु पर्दछ। अरु भन्दा फरक देखिन आफ्नो कान काटेर बस्दा अर्कालाई दुख्दैन, अरुलाई मर्का पाँदैन। आखिर सिंगो मगर जाति नै पछि पर्ने त हो, भाषा र संस्कृती नरहे मगर जातिको अस्तित्व के रहला र

जीलौ/धन्यवाद।

सन्दर्भ समाग्रीहरू :-

T.R. Kansakar, 1998, — A Course in English Phonetics, Publisher: Orient longman Limited, India.
Yadab, Dr. Yogendra, — Theory of Grammer, Kathmandu
Yadab, Dr. Yogendra/Kansakar Tej R. 1998 AD, Lexicography in Nepal, KTM.
Larry H. Hyman — Phonology theory and Analysis, New York/London

Rai, Vishnu S. 2060 BS — Psycholinguistics & sociolinguistics, Kathmandu
R.H. Robins 1997 AD — A Short History of Linguistic (4th edition) USA
F.R. Palmer/S.C. Levinson/Geoffrey Leech, — Semantics & Pragmatics USA
Ronald Wardhaugh, 2000AD — An introduction to sociolinguistics (third edition) , UK
Kirkpatrick, William J. 1873 AD : An Account of The kingdom of Nepal, Published by Rupa Co India, 2007 AD.
Bhattarai, Gyaneswar : Brihat gyankosha 25th edition 2066 BS, KTM
Central Bureau of Statistics 2001 : Population Census 2001
Chemjong, Imansing 1967 : History of culture of Kirat people, KTM
Tamang, Sitaram 2061 BS : Nepal Samaj Bikasko eitihasik bhautik nirupan, Ktm
Bista, Dorbahadur, 2055 BS: Sabai Jatako phulbari, 2055 BS, 7th edition,

Gurung, Dr. Harka 1998 Nepal Social Demography and Expectations, New Era KTM.

Gurung, Dr. Harka 2001 Social Demography of Nepal census 2001, Himal books, KTM

Central Bureau of Statistics 2001, - Population Census 2001 (different series) Govt of Nepal,

थापामगर, लोकबहादुर/तारुडमगर, नारायण २०६४ – Standard Transcription of Magar (Dhut) Language, प्रकाशक : मगर राष्ट्रिय मुक्ति मोर्चा, नेपाल ।

थापामगर, लोक बहादुर (भुस्या मगर) २०५१, – जजावखत, प्रकाशक : पाहुर प्रकाशन

थापामगर, लोकबहादुर २०६५ – आखीरीआइ भगमान मालेसा, ने. म. संघ, मीचुट कमीटी ।

थापामगर, लोकबहादुर २०५७ – बुढा ईम (रीलहीड गोमहोक)

पराजुली, कृष्णप्रसाद, २०२३, राम्रो रचना मीठो नेपाली पच्चिसौ संस्करण २०६१, काठमाडौं ।

बगल, डा. केशरजंग, २०३० – मगर दूट कुट जाटमो डाकके, पोखरा

थापामगर, एम.एस, २०४९ – प्राचिन मगर र अक्खारीका, काठमाडौं ।

तारुडमगर, नारायण (वईरागी नाटामगर), २०६४ – फेरफेन ड नामखान (आहान गोमहोक)

.....”....., २०६१ – लीस (रीलहीड गोमहोक)

.....”..... २०५५ – खीस्सा डेराहान ड पीहीनी (उखान, लोककथा र गाउँखाने कथा)

रानामगर, उजीर २०६४ – ए डाजे डईको (रीलहीड गोमक)

.....”..... २०६५ – मोई भाओ रोहआइ (आहान गोरहोम)

रानामगर, मेकबहादुर २०६४ – वीक्च गीन (गजल गोमहोक)

ठाडामगर, मनु “मीगीन” २०६४ – काट लीसार (रीलहीड गोमहोक)

थापामगर, पूर्ण (सुगा) २०६४ – अक्खा-रीक् (वर्णमाला), प्रकाशक : क्या. देउ बहादुर रानामगर

आदिकवि रेखबहादुर थापामगर स्मारीका २०६२ – (दूटओरीक/रीलहीड गोमोक)

नेपाल मगर संघ, तनहूँ (प्रकाशक), २०६३ – मगर दूटओ आहान गोमहोक

आलेमगर, खड्कबहादुर २०५० – सेट टाहाके (कहिले पुग्ने), रीलहीड गोमहोक

बुढामगर, कर्णबहादुर, २०६४ – मगर (अठार मगर भाषा) - नेपाली शब्दकोष, नेपाल मगर संघ

.....”..... २०६५ – बहुभाषीय नेपाली-मगर शब्दकोष, नेपाल मगर विद्यार्थी संघ

थापा (सोमसेनमगर), हिरासिड, – मगर-खस-अंग्रेजी शब्दकोष (प्रकाशोन्मुख)

.....”..... – मगर थु द एज (अप्रकासित मगर ईतिहास)

पोखरेल, प्रा. बालकृष्ण (रुपावासी) २००९ – कानुङ् लाम, नयाँ जनवादी प्रकाशन, काँशी ।

Newspaper & Journals

Kanung Lam, Monthly newspaper Kathemandu, Different serials

Gorakhapatra, Kantipur Daily Different Serials

शोधमाला, विभिन्न अंकहरू (नेपाल मगर अध्ययन केन्द्रको जर्नल)

Note : This paper was presented in a program organised by Nepal Magar writers' association at âdibâsi janajâti râstriya utthân pratisthân Lalitur on 11 Asâr 2068 BS. This article is ammended version according to discussion and provided advises from the magar intellectuals who are working for magar community on the programme.

Please discuss, comment on bishusinjali@hotmail.com

Thank U.

Bishnu Kumar Sinjali